

زبان مجموعه‌ای نظام‌مند از نشانه‌های قراردادی است که به منظور ایجاد ارتباط میان انسان‌ها به کار برده می‌شود. این مجموعه به صورت اشکال گوناگون گونه، لهجه و گویش ظاهر می‌شود که هر کدام از آنها از زوایای مختلفی قابل مطالعه و بررسی هستند. علمی که به مطالعه همه جانبه زبان می‌پردازد «زبان‌شناسی» نام دارد. به عبارتی دیگر زبان‌شناسی، مطالعه علمی و همه جانبه زبان است. علمی است، زیرا برای مطالعه آن از روش‌های متداول در پژوهش‌های علمی بهره می‌بریم و همچنین همه جانبه است زیرا یک زبان را می‌توان از زوایای متفاوت و با اهداف مختلفی مورد بررسی قرار دهیم.

در دیدگاه زبان‌شناسی سنتی، زبان به منظور حفظ متون آسمانی و یا برقراری ارتباط میان اقوام و ملل مختلف مطالعه و مورد توجه قرار می‌گرفت در صورتی که در مطالعات نوین، هدف، شناخت خود زبان، چگونگی ایجاد و کارایی آن و چگونگی نفوذ آن به سایر رشته‌های علمی است. مطالعات در زمانی زبان، به پیشینه تاریخی زبان‌ها آنچنان که در گذر تاریخ بوده‌اند و اینکه دچار چه نوع تغییرات و تحولاتی شده‌اند می‌پردازد. در حالی که مطالعات هم‌زمانی، زبان را در حال حاضر به همان گونه که هست مورد بررسی قرار می‌دهد، که به علت ویژگی پویایی زبان، این نوع مطالعات از تنوع بسیاری برخوردار است.

سیر مطالعات زبانی از کتاب دستور سانسکریت نوشته پائینی هندی، آغاز و به تدریج شاهد حضور چهره‌های مطرح بسیاری در این حوزه بوده هستیم.

لئونارد بلومفیلد، زلینگ هریس، فردینان دو سوسور، نوام چامسکی و بسیاری دیگر، تنها بخش کوچک ولی مهم از افراد برجسته‌ای هستند که پژوهش‌های آنان به زعم بسیاری از کارشناسان، انقلابی در دستاوردهای این علم ایجاد نموده است. به پیروی از آثار این اندیشمندان شاهد پیدایش مکاتب و اندیشه‌های بسیاری در سرتاسر جهان شدیم که علت غایی تمامی آنها را می‌توان در تمایل بشر به شناخت هرچه بیشتر این علم و نیل به توصیف و تبیین کارایی‌های آن دانست.

هسته اولیه مطالعات زبان‌شناسی از چند شاخه مختلف تشکیل شده است که هر کدام از آنها را می‌توان هم از منظر تاریخی و درباره زبان‌های کهن و احیاناً منسوخ مورد بررسی قرار داد و هم از منظر زبان‌های جدید و رایج و هم از دیدگاه بررسی متقابل و موازی دو یا چند زبان با یکدیگر:

☒ آواشناسی (phonetics): علم مطالعه تولید و درک صداها است. از مرحله چگونگی تولید صدا توسط اندام‌های گفتاری (-Articulator Phonetics) تا چگونگی سیر انتقال و مخابره آن به گوش مخاطب (Acoustics Phonetics) و چگونگی فرآیند درک آن (-Audi-tory Phonetics)، همگی در این شاخه جای گرفته‌اند.

☒ واج‌شناسی (Phonology): مطالعه علمی الگوهای صدایی یک زبان خاص است. در واقع تغییر الگوهای سازمان‌دهی صدا در یک زبان خاص به منظور تولید صدای گفتار برای ایجاد کلمات در آن زبان، در این شاخه بررسی می‌شود.

☒ واژه‌شناسی (Morphology): مطالعه چگونگی تشکیل کلمات و ساختارها را گویند. به عبارتی اینکه چگونه صداها ترکیب می‌شوند و این اجزای کوچک‌تر برای ساختن واحدهای بزرگ‌تر به آرایش خاصی در می‌آیند را مورد بررسی قرار می‌دهد. قواعد حاکم بر آرایش کوچکترین واحدهای زبانی معنادار در زبان‌ها

یعنی واژها (Morpheme) در این شاخه جای گرفته است. ☒ نحو (Syntax): علمی که چگونگی ترکیب کلمات را در واحدهای بزرگ‌تر از آن یعنی ساختار جملات مورد مطالعه قرار می‌دهد، نحو نام دارد. این علم دستور صحیح ساخت جملات را به صورت جهانی و یا در ساختار قانونی یک زبان خاص مورد بررسی قرار می‌دهد تا از ایجاد ساختارهای نارسایی که به تدریج از غنای آن زبان خاص می‌کاهد، جلوگیری شده و یا تغییرات نوین دستوری زبان‌ها را مورد بررسی، تثبیت و یا حذف قرار گیرد.

☒ معناشناسی (Semantics): مطالعه علمی چگونگی درک معانی و پردازش معانی برای تولید عبارات و جملات را معناشناسی گویند که ارتباط عمیقی با علم منطق و فلسفه دارد. همچنین می‌توان این شاخه مهم در زبان‌شناسی را، مفهومی پایه برای بسیاری از مطالعات نوین تلقی کرده و بسیاری از مطالعات بینارشته‌ای مدرن امروزی را که به واکاوی معانی می‌پردازند، برخاسته از دل این شاخه بدانیم.

مطالعات فوق همچنان در روند تخصصی خود برای قریب به ۷۰۰۰ زبانی که در دنیا وجود دارد توسط بسیاری از پژوهشگران این حوزه در سراسر جهان در حال انجام است. اما آن چه امروزه بر حسب نیاز جوامع مدرن و انسان روبه رشد مهم جلوه می‌کند، مطالعات بینارشته‌ای و چگونگی برهم‌کنش و تاثیر این علوم بر یکدیگر است. به همین منظور، شاهد نفوذ روز افزون مطالعات زبانی به سایر رشته‌های علمی و بروز دستاوردهای مهم ناشی از بررسی بینارشته‌ای علم زبان‌شناسی با سایر علوم مطرح هستیم. علوم چون فلسفه (فلسفه زبان)، جامعه‌شناسی (زبان‌شناسی اجتماعی)، مردم‌شناسی (گویش‌شناسی)

ابزار اولیه تمامی روش‌های رسیدگی به حقوق بشر از تنظیم متون حقوقی گرفته تا تنظیم منشورها و کنوانسیون‌ها، معطوف به کاربرد زبان است و خود این کاربرد زبان نیز باید در خدمت رعایت حقوق آحاد انسانها فارغ از انواع تفاوت‌ها باشد. امری که گاه آنچنان واضح است که از مطالعه آن غافل می‌شویم؛ در صورتی که با بررسی زبانی و کلامی و تحلیل گفتمان‌های بسیاری از امور معطوف به حقوق بشر، گره بسیاری از چالش‌های پیشرو با بهره مندی از ظرفیت‌های دانش زبان‌شناسی، حل می‌شود.

کمیسیون حقوق بشر اسلامی ایران به عنوان یک نهاد ملی مستقل تخصصی برای پیشبرد حقوق انسانی با قریب به بیست سال سابقه در عرصه‌های متنوع حقوق انسانی همواره خود را ملزم دانسته تا گام‌های نوینی در زمینه‌های متفاوت تحقق اهداف متعالی بردارد. در همین راستا به منظور تکمیل فعالیت‌های پژوهشی و آموزشی، اخیراً به همت جمعی از دانش‌آموختگان دانش زبان‌شناسی کارگروه دانش‌های زبانی برای ارتقای سطح دانش عمومی و تخصصی در جهت ارتقای حقوق انسانی تشکیل شد تا ضمن توسعه اطلاعات عمومی در خصوص اهمیت زبان بر رعایت یا نقض حقوق بشر، به حل چالش‌های پیشرو از منظر زبانی اهتمام لازم معمول گردد. بدیهی است کارگروه یاد شده از همیاری عموم متخصصان زبان‌شناسی یا دانش‌آموختگان حقوقی که مایل به فعالیت جدی آموزشی و پژوهشی در این حوزه باشند استقبال می‌کند و در ماه‌های آتی به تدریج، منشورات مختلفی را تقدیم مخاطبان ارجمند خواهد کرد. به امید آینده بهتر جامعه بشری در سطوح ملی و جهانی.

Iranian Islamic Human Rights Commission

کارگروه دانش‌های زبانی و حقوق بشر
آبان ۱۳۹۶

تاریخ (زبان‌شناسی تاریخی)، ادبیات (سبک‌شناسی)، حقوق (زبان‌شناسی قضایی)، زیست‌شناسی (زبان‌شناسی عصب‌شناختی)، علوم بالینی (گفتار درمانی)، ژنتیک (تکامل زبان)، روان‌شناسی (زبان‌شناسی روان‌شناختی)، هوش مصنوعی (پردازش زبان طبیعی) و علوم رایانه (زبان‌شناسی رایانشی) از مواردی هستند که از مطالعه زبانی و کلامی در آنها به نتایج ارزشمندی دست یافته‌ایم.

این مطالعات بینارشته‌ای و مهم به موارد فوق محدود نمی‌شود بلکه هرکدام از آنها می‌تواند خود به تنهایی به شاخه‌های مطالعاتی متعددی در سایر علوم تقسیم شود. به ویژه با رویکردی انتقادی به زبان یعنی بهره‌گیری از نشانه‌شناسی، تحلیل گفتمان انتقادی، زبان‌شناسی متن، کاربردشناسی زبان، زبان‌شناسی شناختی (علوم شناختی) می‌توان مطالعات سودمندی در میزان تاثیر و نفوذ زبان در شاخه‌هایی چون علوم سیاسی، فرهنگی، مذهبی، ارتباطات و رسانه را به انجام رساند. در واقع هدف از این سبک مطالعات، درک میزان بازآمدهای زبانی و معناشناختی در آنها است.

حقوق بشر یک آرمان مهم انسانی و از دستاوردهای ارزشمند فرهنگ و تمدن جهانی است که به عنوان یک امر فرهنگی ریشه در فرهنگ و تاریخ تمدن بشری دارد. رعایت حقوق انسانی و احق‌ای حق از مهم‌ترین مطالبات هر فرهنگ می‌تواند باشد. به همین جهت امروزه این مهم از دغدغه‌های اصلی بسیاری از کشورهای جهان بوده و البته از زوایای مختلف مناقشات بسیاری بر سر این موضوع اساسی نیز مطرح می‌باشد. اگر بنا بر تعریف اولیه زبان آن را اساسی‌ترین ابزار ارتباطی بشر بدانیم، و از سوی دیگر وظیفه علم زبان‌شناسی را مطالعه این نظام ارتباطی تعریف کنیم، بنابراین ضرورت مطالعه هدف‌مند این نظام ارتباطی در چگونگی احق‌ای حق و رعایت حقوق مسلم انسانی به وضوح جلوه‌گر می‌شود.

نگارش: تینا چهارسوقی امین / دکترای زبان‌شناسی همگانی